

DOI: [10.32702/2307-2156-2018.12.20](https://doi.org/10.32702/2307-2156-2018.12.20)

УДК 351

*А. С. Близнюк,
к. держ. упр., докторант Міжрегіональної академії управління персоналом*

РЕКРЕАЦІЙНИЙ КЛАСТЕР У КОНТЕКСТІ СТРУКТУРНОЇ ПЕРЕБУДОВИ ЕКОНОМІКИ КРАЇНИ

*Andrii Bliznyuk
Ph.D., Ph.D. student of the Interregional Academy of Personnel Management*

RECREATION CLUSTER IN THE CONTEXT OF THE STRUCTURAL EXAMINATION OF THE ECONOMY OF THE COUNTRY

Проаналізовано теоретичні аспекти дефініції кластер та визначено поняття рекреаційного кластера. Висвітлено підходи щодо формування рекреаційних кластерів, які сприяють всебічному розвитку виробничо-послужової співпраці, що здійснюється за допомогою спеціалізації і кооперування виробництва. Запропоновано методичні рекомендації для впровадження організаційно-економічних механізмів активізації рекреаційної кластеризації. Запропоновано ввести у склад кожного кластера юридично-аудиторську службу, котра дає можливість забезпечити комплексне юридичне обслуговування і постійний контроль за господарською діяльністю кластера в цілому. Запропоновано ввести до складу кластера структуру, яка б забезпечувала маркетинговий супровід діяльності рекреаційних підприємств, розробляла б рекламну програму. Доведено, що об'єднання багатьох компаній однієї рекреаційної спеціалізації дасть можливість учасникам кластера досить ефективно відстоювати свої інтереси на рівні місцевих органів влади та місцевого самоврядування, а також брати участь у великих інвестиційних програмах. Встановлено, що хоч кластери мають територіальну спрямованість, вони не повинні стримуватись жорсткими територіальними обмеженнями. Кластери повинні мати більш складні взаємозалежності, зорієнтовані на міжрегіональне та міжнародне співробітництво.

Визначено, що важливою складовою механізму прискореного розвитку рекреаційного потенціалу України є формування рекреаційного кластеру, що дає змогу ефективно використовувати природні та антропогенні рекреаційні ресурси, історичну та культурну спадщину й посилити вплив сфери рекреації на економічний розвиток країни. Основним пріоритетним завданням має стати запровадження інвестиційно-інноваційної моделі розвитку, забезпечення подальшого зростання науково-технологічного, інноваційного та людського потенціалу, підвищення конкурентоспроможності регіонів на внутрішньому і зовнішньому ринках.

The theoretical aspects of the cluster definition and the concept of a recreational cluster are defined. The approaches to formation of recreational clusters, which promote the comprehensive development of production-service cooperation, is carried out with the help of specialization and co-operation of production. The methodical recommendations for implementation of organizational and economic mechanisms of activation of recreational clusterization are offered.

It is proposed to include in the composition of each cluster a legal-audit service, which provides an opportunity to provide comprehensive legal services and constant control over the economic activity of the cluster as a whole. It is proposed to introduce into the structure of the cluster a

structure that would provide marketing support for recreational enterprises, develop an advertising program. It is proved that the association of many companies of one recreational specialization will enable the participants of the cluster to effectively defend their interests at the level of local authorities and local self-government, as well as participate in large investment programs. It has been established that although clusters have a territorial orientation, they should not be restrained by strict territorial constraints. Clusters should have more complex interdependencies, focusing on interregional and international cooperation.

In general, the process of involving public, scientific, educational organizations and business structures in participation in the recreational cluster can be defined in stages: search of partners (public, scientific, educational and business structures) according to selection criteria; control over the implementation of decisions of local authorities; indirect involvement in making managerial decisions; direct participation in making managerial decisions; direct participation in making managerial decisions; indirect involvement in making managerial decisions; control over the implementation of decisions of local authorities.

Of particular importance for the successful functioning of the recreational cluster is its personnel support. The prospect of its development throughout the region proves the need to calculate the need for the workforce of the recreational sector, in particular the labor professions. The value of such calculations is based on the need to determine the link between educational services and labor market needs through the calculation of the volume of the state order for the training of recreational sector personnel in vocational education institutions.

It is determined that the formation of a recreational cluster is an important part of the mechanism of accelerated development of the recreational potential of Ukraine, which makes it possible to effectively use natural and anthropogenic recreational resources, historical and cultural heritage and strengthen the influence of the recreation sphere on the country's economic development. The main priority task should be introduction of an investment-innovative model of development, ensuring the further growth of scientific and technological, innovation and human potential, improving the competitiveness of regions in the domestic and foreign markets.

Ключові слова: *рекреація; рекреаційна діяльність; кластери; кластерний механізм; державне регулювання; механізми державного регулювання.*

Keywords: *recreation; recreational activities; clusters; cluster mechanism; state regulation; mechanisms of state regulation.*

Вступ

Формування механізмів прискореного розвитку рекреаційного потенціалу України на інноваційних засадах вимагає суттєвих змін у реалізації трансформаційних процесів, їх системному оновленні, переходу до такої моделі перетворень, де ринкові відносини поєднуються з ефективним державним регулюванням. Кластерні утворення в рекреаційній сфері виступають потужним механізмом вирішення питань, пов'язаних з соціально-економічним розвитком країни, посиленням його конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринках. Це зумовлює необхідність дослідження питань створення та функціонування рекреаційних кластерів у контексті структурної перебудови економіки країни.

Постановка завдання

Пошук підходів до підвищення ефективності рекреаційної діяльності призвели до зростання популярності нової виробничої інноваційної моделі, в рамках якої всі учасники виробництва прагнуть об'єднатися в кластери. В той же час, в сучасних умовах проблемам кластеризації в рекреаційній галузі приділяється недостатньо уваги, тому питання функціонування і розвитку рекреаційних кластерів взагалі і в Україні зокрема є досить актуальним і потребує більш детального вивчення.

Результати

Серед багатого інструментарію державної інноваційної політики особливу увагу привертає реалізація принципів кластерної моделі господарювання з метою стимулювати процеси модернізації рекреаційного комплексу України.

Кластери в економічній літературі визначаються як індустріальний комплекс, сформований на базі територіальної концентрації мереж спеціалізованих постачальників, основних виробників і споживачів, пов'язаних технологічним ланцюгом. М. Портер трактує кластер як зосередження в географічному регіоні взаємопов'язаних підприємств та установ у межах окремої галузі [4]. Кластери включають, окрім виробників, також значну кількість різного роду підприємницьких структур, важливих у конкурентній боротьбі, - постачальників нових технологій, додаткових послуг, спеціальних засобів, інфраструктури, ресурсів тощо.

Багато кластерів включають також урядові установи, університети, центри стандартизації, різноманітні асоціації, які забезпечують спеціалізоване навчання, освіту, інформацію, наукові дослідження, технічну підтримку.

В контексті розгляду даної проблематики, вважаємо доцільним розглянути дефініцію поняття "рекреаційний кластер" як сукупність підприємств рекреаційних, рекреаційних, курортних галузей, які географічно близько розташовані, характеризуються спільністю основного виду діяльності та взаємодоповнюваністю діяльності, діють на спільному ринку рекреаційних послуг з метою посилення індивідуальної і колективної конкурентоспроможності [1].

На основі аналізу наукового доробку з проблеми дослідження, нами запропоновано визначення рекреаційного кластеру як неформального об'єднання установ, організацій, фірм рекреаційного профілю, що розташовані на території рекреаційної дестинації або туристично-рекреаційного регіону з метою розробки, просування та продажу конкурентоспроможного рекреаційного продукту. Метою діяльності рекреаційного кластеру є об'єднання можливостей та потужностей партнерів з метою створення інноваційних рекреаційних послуг, диверсифікація рекреаційного продукту, його покращення та удосконалення, спільна розробка та реалізація маркетингової політики, реклама та брендінг рекреаційної дестинації, участь інвестиційних проектах та державних програмах розвитку рекреаційного регіону

Рекреаційні кластери можуть об'єднувати як незначну, так і велику кількість підприємств рекреаційного та споріднених і допоміжних секторів економіки. Вони можуть формуватися як з великих, так і з малих фірм у найрізноманітніших поєднаннях і відносинах.

Механізм формування рекреаційних кластерів традиційно включає дві складові: з одного боку, це створення ініціативної групи з формування кластера, до якої мають входити як представники ключових підприємств потенційного рекреаційного кластера, так і фахівці, що мають досвід упровадження кластерної моделі в інших регіонах чи галузях (наприклад, спеціалісти агенцій регіонального розвитку, експерти різноманітних програм та ініціатив); з іншого, - необхідною умовою є офіційне визнання та реєстрація кластера органами державної та місцевої влади [2].

Ознаками формування рекреаційного кластеру є: локалізація і концентрація підприємств рекреаційної індустрії на території, що володіє природними, культурно-історичними та іншими рекреаційними ресурсами; внутрішньо-регіональний рекреаційний поділ праці; збільшення частки туризму в структурі валового виробництва, зокрема надання послуг; активізація внутрішніх і зовнішніх економічних зв'язків; розвиток рекреаційної та інших видів інфраструктури; збільшення числа зайнятих у рекреації; формування ринку рекреаційних трудових ресурсів, створення спеціалізованих навчальних закладів; активна співпраця координуючих органів та організаторів рекреаційної діяльності; формування структури державного партнерства у сфері рекреації з метою співфінансування, планування та обміну досвідом; створення спільного рекреаційного бренду; посилення ролі регіону, як рекреаційної дестинації на міжнародному рівні.

На сьогодні в регіонах України, вже створено низку рекреаційних кластерів, проте практично всі з них мають суто декларативне спрямування та їх діяльність є абсолютно невідчутною для соціально-економічного розвитку країни. Проблемами, які гальмують формування рекреаційного кластера є: недосконалість нормативно-законодавчої бази по створенню і діяльності кластерів; відсутнє єдине (основне) трактування поняття «кластер»; відсутність досвіду і достатнього інформаційного забезпечення по створенню і функціонуванню кластерів; низьке сприйняття підприємствами інновацій; недостатня зацікавленість малих та середніх підприємств об'єднуватись у великі виробничі системи; відсутність державної фінансової підтримки кластерних утворень. До того ж, проблемні питання стосуються системи управління, визначення органу, який виконував би організаційно-управлінську функцію. Ще одна важлива проблема, яка потребує вирішення, - це розроблення методичних рекомендацій до оцінки діяльності рекреаційного кластера. Зокрема, необхідний інтегральний показник, за допомогою якого можна було би визначити рівень інфраструктурних переваг та рівень сприятливості умов підприємництва.

Законодавчі акти, що безпосередньо регулюють розвиток рекреаційних кластерів, на сьогоднішній час не прийняті, хоча і є напрацювання законопроектів, які необхідно, з деякими змінами, втілити у відповідні розпорядження органів державної влади. Наприклад, у проекті "Про схвалення Концепції створення кластерів в Україні", який так і не був прийнятий (що підтверджує проблеми, які існують у рекреаційній сфері на шляху розробки політики держави та вдосконалення правових механізмів регулювання), акцентувалася увага на розвитку рекреаційних кластерів, які формуються на базі рекреаційних активів регіону і складаються з підприємств різних сфер, пов'язаних з обслуговуванням рекреантів.

Слід зазначити, що в Україні є всі необхідні чинники, котрі створюють потенціал для розвитку високоефективного, конкурентоздатного рекреаційного комплексу міжнародного рівня, на основі якого формується сприятливий імідж регіону на міжнародній арені, що забезпечує зростаючі потреби населення в послугах, пов'язаних з відпочинком, лікуванням і туризмом. Проте ці фактори є необхідними, але недостатніми передумовами для формування кластерної стратегії рекреаційного комплексу країни. На нашу думку, головним чинником повинна бути чітко продумана та ретельно вивірена стратегія формування рекреаційного кластера, яка має передбачати: пошук спільних рис господарювання, ознак управління і функціонування, що створює передумови налагодження співпраці між такими сферами, як бізнес, влада, наука для отримання конкурентних переваг і синергетичного ефекту; розроблення концепції і програми розвитку рекреаційного регіону і вироблення механізмів ресурсного та інституційного забезпечення її реалізації.

Ефективно побудована стратегія рекреаційного кластеру дозволить: встановити взаємозв'язки, які роблять учасників кластера сильнішими в порівнянні з тими підприємствами, які працюють самостійно;

зорієнтувати діяльність кожного учасника на потреби ринку за рахунок узгодженої загальної стратегії кластера; значно розширити збут, підвищити повноту і своєчасність постачання, зменшити витрати на постачання і збут за рахунок розвитку внутрішньої системи постачання і єдиної системи поширення продукції і послуг, побудованою на принципах довіри; стабілізувати господарську діяльність учасників (навіть в умовах кризи), що дозволить збільшити кількість робочих місць і рівень заробітної плати; створити унікальні передумови для розвитку інноваційної діяльності, підвищення якості продукції, продуктивності і рентабельності підприємств-учасників кластера; спростити доступ до ринкової інформації (її вільний обмін усередині кластера) за рахунок створення загальної кластерної інформаційно-аналітичної системи, мережі корисних контактів; полегшити для учасників кластера доступ до новітніх технологій, передових методів організації виробництва, підвищити професійний рівень освіти.

Організаційна структура рекреаційного кластерного утворення повинна передбачати створення дорадчого органу, який через комітет з питань регіонального розвитку та некомерційні організації має впливати на функціонування кластеру. В той же час, створенню рекреаційних кластерів має передувати процес формування необхідних інституцій, зокрема інноваційних центрів, суспільних організацій тощо.

Для управління підприємствами рекреаційного бізнесу в межах кластеру має бути створено сектор забезпечення його життєдіяльності, основними функціями якого є: збір та обробка інформації, планування управлінських рішень на основі привабливості для підприємств участі від їх реалізації, а також координація зусиль.

Аналізуючи функціонування національних рекреаційних кластерів, з'ясовано відсутність методичних рекомендацій щодо показників визначення ефективності їхнього функціонування. На нашу думку, для оцінки ефективності функціонування кластерів може бути використана низка таких показників як: інтенсивність потоків відпочивальників, доходи від рекреаційної діяльності та надходження до бюджету, рівень забезпеченості дестинацій ресурсами та їхня атрактивність, частка зайнятих у сфері обслуговування рекреантів, кількість навчальних закладів, що готують фахівців рекреаційного спрямування, розвиненість транспортної та комунікативної інфраструктури тощо.

Забезпечення збалансованого розвитку рекреаційних кластерів можливе за умови використання організаційних технологій, за допомогою яких відбувається обмін інформацією, устанавлюються єдині критерії якості, правила підготовки персоналу, посилення конкурентних переваг тощо [3]. Збалансований розвиток регіонального рекреаційного кластера повинен здійснюватися при всебічному врахуванні наступних обставин: можливостей, умов і способів консолідації активів; необхідності й доцільності централізації управління (в т. ч. організаційних, економічних, маркетингових, технологічних, фінансових та ін.); корисності перетворення (реорганізації, реструктуризації) окремих підрозділів (фірм, служб, виробництв) і зв'язків між ними; розвиток партнерських відносин між учасниками кластера; активізації інвестиційної діяльності та росту інноваційного потенціалу.

Формування ефективного рекреаційного кластера повинно відбуватись поступово, що обумовлює недостатній досвід такої співпраці місцевих органів державної влади, а також неготовність більшості громадських організацій та суб'єктів підприємництва до участі в прийнятті управлінських рішень. До сьогодні тільки наукові організації зарекомендували себе як потужні інституції, здатні продукувати ефективні ідеї в управлінні рекреаційною галуззю. Тому в силу недостатнього досвіду міжсекторальної співпраці в рекреаційній галузі пропонуємо поетапне залучення громадських, наукових, освітніх та бізнес-структур до управління рекреаційною сферою через участь у рекреаційному кластері. На кожному етапі повинна здійснюватись періодична оцінка результативності співпраці щодо прийняття управлінських рішень, оскільки така участь зумовлює відповідальність (соціальну, політичну), а потенціал відповідних структур не завжди відповідає цілям регіональної рекреаційної політики.

Загалом процес залучення громадських, наукових, освітніх організацій та бізнес-структур до участі в рекреаційному кластері можна визначити за етапами: пошук партнерів (громадських, наукових, освітніх та бізнес-структур) за критеріями відбору; контроль за виконанням рішень місцевих органів державної влади; опосередкована участь у прийнятті управлінських рішень; безпосередня участь у прийнятті управлінських рішень; опосередкована участь у прийнятті управлінських рішень; контроль за виконанням рішень місцевих органів державної влади.

Особливе значення для успішного функціонування рекреаційного кластера відіграє його кадрове забезпечення. Перспективність його розвитку на всій території регіону доводить необхідність розрахунку потреби в робітничих кадрах рекреаційної галузі, зокрема робітничих професій. Цінність таких розрахунків дослідження обґрунтована необхідністю визначення зв'язку між освітніми послугами та потребами ринку праці через розрахунок обсягів державного замовлення на підготовку кадрів рекреаційної галузі у закладах професійно-технічної освіти.

Наявність інституціональних ресурсів (норм та правил поведінки, традицій та звичаїв господарювання) є надзвичайно важливим для формування взаємовідносин між учасниками рекреаційних кластерів. Сучасна інституційна база потребує вдосконалення в напрямі уніфікації та узгодженості єдиних правил гри учасників рекреаційних кластерів, які є юридично різнорідними, але об'єднані за певними інтересами. Формування соціального партнерства між учасниками рекреаційних кластерів зумовлює, насамперед, прозорі стосунки між ними, які б сприяли налагодженню взаємної довіри та розуміння необхідності кооперації.

Безперечно, метою формування рекреаційного кластера є соціоекологіоекономічний розвиток регіону та рекреаційної сфери. Для досягнення цієї мети потрібно вирішити такі завдання: розробити проекти створення нових об'єктів та розвитку наявних об'єктів рекреаційної сфери; об'єднати матеріальні, трудові, фінансові та

інформаційні ресурси суб'єктів рекреаційної сфери для реалізації запропонованих проектів; освоїти нові види природних рекреаційних ресурсів, рекреаційних місць та об'єктів з метою розширення асортименту рекреаційних послуг; об'єднати зусилля з метою захисту і відновлення довкілля; залучити до підприємств, що займаються рекреаційною діяльністю, фінансові установи, науково-освітні організації, торговельні підприємства, заклади громадського харчування тощо.

Слід зауважити, що за умови запровадження законодавчого та організаційно-економічного механізму функціонування рекреаційного кластера його функціонально-галузєва структура буде значно удосконалена. Очевидно, що в перспективі актуальними для успішного функціонування рекреаційного кластера є такі складові, як рекреаційний маркетинг і реклама, інформаційні послуги, рекреаційний менеджмент, консалтингові послуги.

Успішне функціонування рекреаційного кластера ґрунтується на зростанні доходів його індивідуальних учасників, тобто ефективність кластера вимірюється не розміром сум, що вкладені в його розвиток, і не іншими ознаками традиційного виміру, а через підвищення конкурентоспроможності кожного з учасників кластера та регіону в цілому [2].

У складі кожного кластера повинна діяти юридично-аудиторська служба, котра дає можливість забезпечити комплексне юридичне обслуговування і постійний контроль за господарською діяльністю кластера в цілому. Доцільно буде ввести до складу кластера структуру, яка б забезпечувала маркетинговий супровід діяльності рекреаційних підприємств, розробляла б рекламну програму. Важливо те, що об'єднання багатьох компаній однієї рекреаційної спеціалізації дасть можливість учасникам кластера досить ефективно відстоювати свої інтереси на рівні місцевих органів влади та місцевого самоврядування, а також брати участь у великих інвестиційних програмах.

Слід зауважити, що хоч кластери мають територіальну спрямованість, вони не повинні стримуватись жорсткими територіальними обмеженнями. Кластери повинні мати більш складні взаємозалежності, зорієнтовані на міжрегіональне та міжнародне співробітництво.

Висновки

Таким чином, важливою складовою механізму прискореного розвитку рекреаційного потенціалу України є формування рекреаційного кластеру, що дає змогу ефективно використовувати природні та антропогенні рекреаційні ресурси, історичну та культурну спадщину й посилити вплив сфери рекреації на економічний розвиток країни. Основним пріоритетним завданням має стати запровадження інвестиційно-інноваційної моделі розвитку, забезпечення подальшого зростання науково-технологічного, інноваційного та людського потенціалу, підвищення конкурентоспроможності регіонів на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Література.

1. Іванчикова К. Кластери як форма ринкової інтеграції: українська практика та світовий досвід / К. Іванчикова // Функціонування євро регіонів в умовах трансформаційної економіки : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 7-8 травня 2009. – Чернівці, 2009. – С. 56-62.
2. Лояк Л. Рекреаційний кластер та його роль у розвитку спеціалізованих підприємств рекреаційної індустрії / Л. Лояк // Туристична індустрія: сучасний стан та пріоритети розвитку : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луганськ, 19–20 вересня 2013 р.). – Вип. 8. – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. – С. 200–205.
3. Семенов В. Регіональний рекреаційний кластер у контексті структурної перебудови економіки регіону / В. Семенов // Регіональна економіка. – 2016. – №3. – С. 78-89.
4. Шилкіна К. Оцінка ефективності діяльності кластеру / К. Шилкіна // Маркетинг та логістика в системі менеджменту: тези доповідей X міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 6-8 листопада 2014 р.). – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2014. – С. 318-319.

References.

1. Ivanchikova K. (2009), "Clusters as a Form of Market Integration: Ukrainian Practice and World Experience", *Funktsionuvannia ievrorehioniv v umovakh transformatsijnoi ekonomiky*, pp. 56-62.
2. Loyak L. (2013), "Recreational cluster and its role in the development of specialized enterprises of the recreational industry", *Turystychna industriia: suchasnyj stan ta priorytety rozvytku*, vol. №8, pp. 200-205.
3. Semenov V. (2016), "Regional Recreational Cluster in the Context of Structural Transformation of the Region's Economy", *Rehional'na ekonomika*, vol. №3, pp. 78-89.
4. Shilkina K. (2014), "Evaluation of the effectiveness of the cluster", *Marketynh ta lohistyka v systemi menedzhmentu*, pp. 318-319.

Стаття надійшла до редакції 23.11.2018 р.